

Nye tall om ungdom

Er kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner avhengig av klassebakgrunn og minoritetsstatus?

Anders Bakken

Sosiologisk utdanningsforskning har lenge vært opptatt av hvordan kjønn, sosial klasse og minoritetsstatus påvirker skoleprestasjoner. I grunnskolen kommer dette til uttrykk ved at jenter får bedre karakterer enn gutter, elever med høyt utdannede foreldre oppnår bedre resultater enn de med lavt utdannede foreldre, og minoritetsungdom kommer dårligere ut enn majoritetsungdom (Hægeland & Kirkebøen 2007). Dette er nokså kjente trekk ved norsk skole. Mindre kjent er det om betydningen av slike strukturelle forhold ved elevene varierer mellom ulike kontekster. I denne artikkelen retter vi søkelys mot kjønnsforskjellene. Vi spør: Er det slik at elevenes klassebakgrunn betyr like mye for gutter og jenter? Er kjønnsforskjellene like store, eller er de større blant elever med innvandrerbakgrunn? Hypotesen som skal forfølges, er at kjønn har størst betydning i de gruppene av befolkningen som besitter minst av ressursene som er utslagsgivende for barnas karakterer i skolen. Dette blir undersøkt gjennom å studere variasjoner i eksamenskarakterer blant de siste årenes avgangskull fra grunnskolen.

Både innenfor kjønns- og ungdomsforskningen har det vært vanlig å argumentere for at det ikke gir mening å utelukkende se på kjønn når en skal forklare hvorfor gutter oppnår svakere resultater enn jenter i skolen. Epstein mfl. (1998) hevder for eksempel at «[...] the 'underachievement' of boys at school is a strongly classed and racialized phenomenon» (s. 10). Argumentet er at det er gjennom *samspillet* mellom kjønn, klasse og etnisitet at de sentrale ulikhetsskapende prosessene oppstår og derigjennom må forstås. En måte å forstå dette på er at betydningen av kjønn kan variere mellom sosiale klasser og mellom majoritets- og minoritetsbefolkningen. Bjerrum Nielsen og Larsen (1985) viser at klassebakgrunn har betydning for de motstandsstrategiene ulike elevgrupper inntar overfor læreren. De hevder at mens middelklassegutter kan latterliggjøre lærere uten at det går ut

over karakterene, fører arbeiderklasseguttenes machoinspirerte opposisjon mot skolens middelklassekultur til det motsatte resultatet. At særlig gutter fra marginaliserte posisjoner har hatt en tendens til å utvikle anti-skoleholdninger som en kompensasjon for manglende skoleprestasjoner, har vært i søkelyset i ungdomsforskningen over lengre tid (Willis 1977). For disse guttene oppfattes skolearbeid som den strake motsetningen til dominerende former for maskulinitet, og det som fra et ungdomskulturelt synspunkt oppfattes som «kult». Denne holdningen gir seg utslag i ulike typer atferd som bidrar til at guttene ikke tilegner seg de ferdigheter skolen har som mål at de skal kunne beherske. På engelsk omtales denne atferden for «laddish» og innebærer blant annet å gjøre minst mulig skolearbeid og mest mulig for å sabotere undervisningen. Et viktig motiv for å innta slike elevroller kan være at de byr på et handlingsrepertoar og en identitet som representerer det motsatte av «femininitet» – og da særlig den formen som de oppfatter preger skolens middelklassedominerte kultur (Francis og Skelton 2005).

Dersom slike holdninger til skolen og de negative konsekvensene som følger av en slik avvisning, er mest utbredt blant gutter i marginaliserte grupper, burde vi forvente å finne størst kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner i lavere sosiale klasser. I et slikt perspektiv kan en videre anta at gutter med minoritetsbakgrunn er særlig utsatt, ikke bare fordi mange tilhører lavere sosiale klasser, men fordi tradisjonelle kjønnsroller på mange måter står sterkere i en del minoritetsmiljøer enn i majoritetskulturen. Forventningen er dermed at gutter med minoritetsbakgrunn ikke bare oppnår svakere resultater enn minoritetsjenter, men at forskjellene mellom disse to er større enn det som er vanlig i norsk skole.

Data

Vi undersøker spørsmålet gjennom data om eksamenskarakterer fra grunnskolen. Fra Statistisk sentralbyrå har vi fått tilrettelagt vitnemålsopplysninger om samtlige avgangselever i perioden 2002–2006. Etter å ha fjernet elever som er eldre enn 17 år, og noen få som har flere eksamenskarakterer (sannsynligvis fordi de har vært privatister), inneholder materialet opplysninger om 290 000 elever. Karakterdataene er koplet mot ulike administrative registre, slik at vi for hver enkelt elev blant annet har opplysninger om kjønn, foreldrenes utdanningsnivå og foreldrenes fødeland. Alle data er avidentifiserte for å sikre den enkeltes anonymitet. Vi bruker foreldrenes utdanningsnivå som indikator på sosial klassebakgrunn. Basert på den av foreldrene med lengst utdanning skiller vi mellom følgende nivåer: 1) ikke

fullført videregående skole (24 % av alle), 2) fullført videregående skole (36 %), 3) fullført høyere utdanning på cand.mag./bachelor-nivå (30 %) og 4) de som har fullført utdanning på master-/hovedfag-/doktorgradsnivå (10 %). Minoritets elever er her definert som alle med to utenlandsfødte foreldre, og disse utgjør 7,5 prosent av samtlige elever i denne perioden.

I denne artikkelen bruker vi opplysninger om hva slags karakter den enkelte har fått på skriftlig eksamen. Karakterene blir gitt på skalaen fra én til seks, hvor seks er beste karakter. Dette gir en grov indikator på hvilke ferdigheter eleven har tilegnet seg gjennom grunnskolen. På grunn av at elevene kun kommer opp i ett fag, enten norsk, engelsk eller matematikk, finnes kun én karakter for hver enkelt elev. Unntaket er at hvis han eller hun kommer opp i norsk, der det gis karakter på eksamen i begge målformer (bortsett fra en del minoritets elever, som kun kommer opp i hovedmålet). For de som har to norskkarakterer, brukes gjennomsnittet av disse. Karakternivået varierer noe mellom fag, det er blant annet færre med gode karakterer i matematikk. Vi oppfatter ikke dette som problematisk, siden tabell 1 viser at gutter og jenter fordeler seg nokså likt når det gjelder hvilke fag de kommer opp i. Tabellen viser videre at det er noen flere gutter som ikke har fått eksamens karakter på vitnemålet. Trolig skyldes dette gutters overrepresentasjon i spesialundervisningen, som i mange tilfeller gir grunnlag for eksamensfritak. Men i begge kjønnskategorier gjelder dette få, og dessuten er kjønnsforskjellen så liten, at det ikke vil gi nevneverdige utslag på gutter og jenters gjennomsnittskarakterer til eksamen.

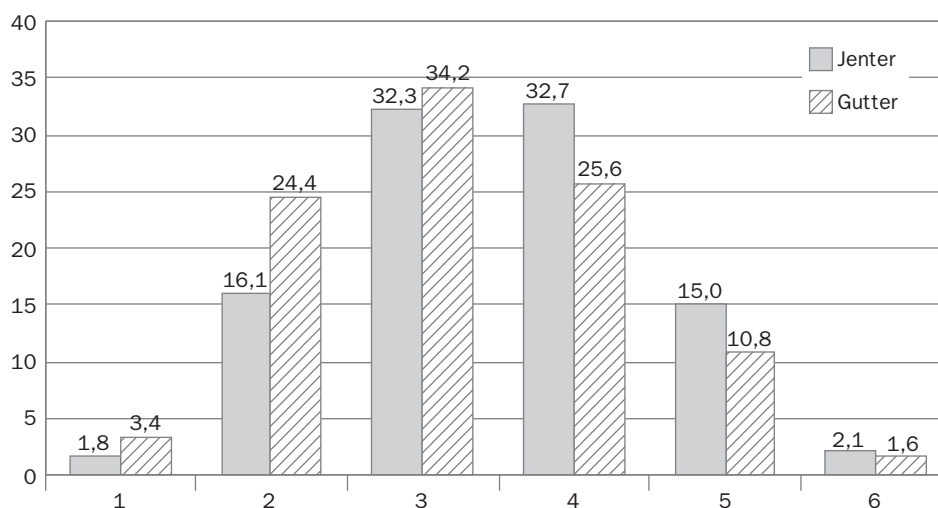
Tabell 1. Fordeling av hvilket fag elevene har kommet opp i til eksamen. Prosent.

	Jenter	Gutter	Totalt
Norsk	20,9	20,7	20,8
Engelsk	37,0	36,2	36,6
Matematikk	37,2	37,1	37,2
Ingen eksamen	4,9	5,9	5,4
Totalt	100,0	100,0	100,0
N =	141 255	148 802	290 057

Resultater

Figur 1 viser hvordan gutters og jenters eksamenskarakterer fordeler seg. Nesten halvparten av jentene får enten fire, fem eller seks, mot 38 prosent av guttene. Gutter er særlig overrepresentert blant de som får karakteren to, mens det er nokså marginale kjønnsforskjeller både på toppen og på bunnen av karakterskalaen. Selv om kjønnsforskjellene er tydelige nok, er de likevel langt fra dramatiske.

Figur 1. Fordeling av gutter og jenters eksamensresultater. Prosent
Note: $N_{jenter} = 134\ 283$. $N_{gutter} = 139\ 982$.

Tabell 2 viser gjennomsnittskarakterer kategorisert etter de fagene elevene blir testet i. Forskjellene er nokså betydelige i norsk, hvor jenter oppnår over en halv karakter bedre enn gutter. I engelsk er forskjellen noe lavere (0,37), mens kjønnsforskjellen er nokså ubetydelig i matematikk (0,06). I alle fag er fordelingen av karakterer noe jevnere blant jenter enn gutter. Men forskjellen i spredning er nokså ubetydelig. Selv om guttene i gjennomsnitt oppnår dårligere karakterer enn jentene, viser det seg altså at gutter og jenter fordeles seg nokså jevnt til eksamen. Dette illustreres godt i figuren over.

Tabell 2. Gjennomsnittskaracter for gutter og jenter til skriftlig eksamen i norsk, engelsk og matematikk. Standardavvik i parentes.

	Gjennomsnittskaracter			N =	
	Jenter	Gutter	Kjønnsforskjell	Jenter	Gutter
Norsk (sidemål/hovedmål)	3,74 (0,85)	3,18 (0,87)	0,56	29 561	30 838
Engelsk	3,76 (1,02)	3,39 (1,10)	0,37	52 199	53 910
Matematikk	3,22 (1,10)	3,16 (1,14)	0,06	52 523	55 234
Gjennomsnitt tre fag	3,54 (1,05)	3,25 (1,07)	0,29	134 283	139 982

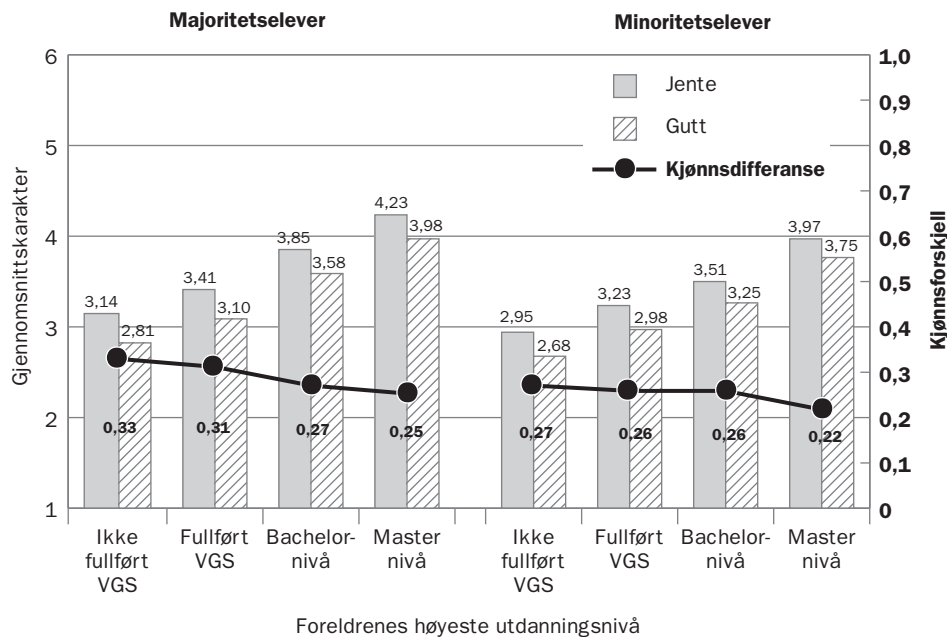
På tvers av de tre fagene er den gjennomsnittlige kjønnsforskjellen på 0,29 karakterpoeng. Vi vil nå studere om denne forskjellen er avhengig av elevens sosiale klassebakgrunn og minoritetsstatus.

Figur 2 viser karakterer blant gutter og jenter som har foreldre med ulikt utdanningsnivå og fødeland. Søylene viser hvordan disse elevgruppene gjennomsnittlig gjør det til eksamen. I tråd med tidligere forskning viser figuren at majoritetsjenter med høyt utdannete foreldre oppnår de beste resultatene, mens minoritetsgutter med lavt utdannete foreldre gjør det svakest. Forskjellen mellom disse to gruppene er på mer enn 1,5 karakterpoeng. Dette er dramatiske forskjeller på en skala hvor de færreste elever får topp- eller bunnkarakter. Mesteparten av forskjellen kan knyttes til forhold som har med sosial klassebakgrunn å gjøre, siden foreldrenes utdanningsnivå gir klart større utslag på karakterene enn kjønn og minoritetsstatus. Minoritets elever oppnår marginalt svakere resultater enn majoritets elever med samme klassebakgrunn.

Sirkelene i figur 2 indikerer størrelsen på kjønnsgapet i ulike elevgrupper. I forhold til problemstillingen er det særlig to interessante resultater som er verdt å trekke fram. For det første viser det seg at kjønnsforskjellene er noe mindre blant minoritets elever enn blant majoritets elever. Minoritets guttene oppnår 0,26 karakterpoeng lavere enn jentene. Sammenliknet med de generelle kjønnsforskjellene på 0,29 betyr dette at forskjellen er såpass ubetydelig at det er mer relevant å konkludere med at kjønn i hovedsak har den samme betydning for karakterer blant majoritets- og minoritets elever. Dette resultatet står i motsetning til hypotesen om at kjønns gapet skulle være størst der de klassebaserte ressursene er minst.

Det andre hovedfunnet støtter derimot hovedhypotesen, i det kjønns-gapet minker med økende grad av klassebaserte ressurser i familien. Men denne effekten gjelder kun majoritetsungdom, og selv om den er statistisk signifikant ($t = 7,5$, $p < 0,0001$), kan den ikke sies å være spesielt sterk. Kjønns-gapet er 0,33 der foreldrene ikke har fullført videregående, mot 0,25 der foreldrene har svært lang utdanning. Uansett foreldrenes utdanningsnivå er det altså en viss forskjell mellom gutter og jenters eksamenskarakter, men likevel en tendens til noe større gap i lavere sosialklasser.

Figur 2. Eksamensresultater etter kjønn, foreldres høyeste utdanningsnivå og minoritetsstatus. Gjennomsnitt på skalaen (venstre akse) og kjønnsdifferanse (høyre akse).

Avslutning

Hovedfunnet i denne korte artikkelen er at kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner er nokså robuste på tvers av kontekster, siden de bare i begrenset grad er betinget av elevenes sosiale klassebakgrunn og minoritetsstatus. I ingen av de elevgruppene som er undersøkt, presterer gutter bedre enn jenter, og kjønnsforskjellene er verken svært små eller betydelige i noen av disse grup-

pene. Likevel er det en tendens til at gutter og jenter er likere prestasjonsmessig desto høyere sosial klasse de tilhører. Mønsteret er langt fra entydig, og samspillseffekten er ikke spesielt sterk.

Resultatene gir likevel ikke grunn til å avvise ideen om at kjønnsforskjeller i skolen må sees i sammenheng med klasse og etnisitet som ulikhetsskapende faktorer. Skal en sette i gang effektive tiltak for å utjevne kjønnsforskjeller i skolen, er det vanskelig å komme utenom at gutter og jenter konstruerer og reproducerer dominante former for femininitet og maskulinitet på mange forskjellige måter, og at slike prosesser ofte er betinget av elevenes klassebakgrunn og minoritetsstatus. Utfordringen for skoleforskningen blir å avdekke om og på hvilke måter ulike kjønnsbaserte identiteter har betydning for elevers læring i skolen. Kanskje det kan være verdt å undersøke om ikke også middelklassegutters «laddishness» kan ha negative effekter på deres læringsutbytte i skolen. En annen utfordring er at svært mye av forskningen har handlet om gutter. Men hva med jentene? Mye tyder på at også en del jenter utvikler motstandsstrategier tilsvarende guttene (Lyng 2008). Kanskje bør vi utfordre forestillinger om at aktive måter å avvise skolen på utelukkende er et guttefenomen?

For mange er det kanskje et overraskende funn at kjønnsforskjellene i eksamensresultater er noe mindre blant minoritets elever enn hos majoriteten. Etter min vurdering eksisterer det nokså utbredte forestillinger om at kjønnsrollene er tydeligere blant minoritets ungdom enn hos majoriteten, og at dette dels har med ulik oppdragelse og kontroll av gutter og jenter å gjøre. Jenter med minoritetsbakgrunn blir ut fra norske kulturelle standarder ofte beskrevet som kontrollerte av foreldrene, samtidig som de oppmuntres – og kanskje også selv føler en sterk forpliktelse – til å satse på utdanning og skolegang (Engebrigtsen og Fuglerud 2007). Minoritetsgutter blir derimot gjerne beskrevet som mer fristilte når det gjelder familie og skole, noe som åpner for kontakt med marginaliserte ungdomsgrupper som avviser skolens verdier. Dersom dette var en relevant beskrivelse av minoritetsgutter og -jenter, skulle det gi grunnlag for betydelige kjønnsforskjeller i prestasjoner. At kjønnsforskjellene ikke er så store, kan tyde på at bildet av jenter og gutter med minoritetsbakgrunn er betydelig mer sammensatt. Med fokuset på de flinke og motiverte minoritetsjentene som sikter mot høyere utdanning, så overser vi kanskje at en del minoritetsjenter sliter på skolen, og det til tross for iherdig innsats. Og motsatt kan stereotype forestillinger av marginaliserte gutter med innvandrerbakgrunn overse at flertallet av minoritetsguttene har høye yrkes- og utdanningsambisjoner (Bakken 2003: 111), og at de trolig legger ned en betydelig innsats for å leve opp til foreldres og egne ambisjoner om sosial mobilitet. Også dette kan tyde på at det kan være en

vel så fruktbar strategi for forskningen å fokusere på variasjoner *innad* i kjønnskategoriene, som *mellom* dem.

Den offentlige oppmerksomheten om kjønnsforskjeller i skolen er stor og skaper med jevne mellomrom betydelige overskrifter i media. Som leser kan en av og til sitte igjen med et inntrykk av at alle jenter er flinke på skolen, mens de aller fleste gutter har store problemer. Resultatene viser at det er grunn til å nyansere slike forestillinger. Innenfor begge kjønn er det stor variasjon i skoleprestasjoner, og gjennomsnittsforskjellene mellom gutter og jenter er ikke dramatisk store. Forskjeller basert på elevenes sosiale klassebakgrunn er betydelig større. Dessuten er størrelsen på kjønnsforskjellene avhengig av fag: De er store i norsk og små i matte. At kjønnsforskjeller er avhengig av hvilke type ferdigheter som måles, viser seg i flere studier. De nyere internasjonale undersøkelsene PISA og PIRLS viser at jenter i gjennomsnitt er flinkere enn gutter i lesing (Kjærnsli mfl. 2007; van Dahl mfl. 2007), mens det bare er marginale kjønnsforskjeller i matematikkompetanse (Kjærnsli mfl. 2007). Studiene viser samtidig at betydningen av kjønn varierer *innen* fag. Jentene skårer jevnt over bedre når det gjelder kunnskap som krever refleksjon og fortolkning (dvs. aktiv bruk av språklige ferdigheter), mens kjønnsforskjellene er mindre når det gjelder faktabaserte kunnskaper. Alt i alt viser dette at kjønn har en viss betydning for elevens læring i skolen, men at framstillinger av gutter som tapere og jenter som vinnere i skolen er en betydelig overforenkling av nokså komplekse ulikhetsskapende prosesser.

Litteratur

- Bakken, A. (2003). *Minoritetsspråklig ungdom i skolen. Reproduksjon av ulikhet eller sosial mobilitet?* NOVA-rapport 15/03. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Engebriqtsen, A. og Ø. Fuglerud (2007). *Ung i flyktningefamilier. Familie og vennskap – trygghet og frihet?* NOVA-rapport 3/07. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Epstein, D., J. Elwood, V. Hey og J. May (1998). «Schoolboy frictions: feminism and the 'failing boys'». I: Debbie Epstein, Jannette Elwood, Valerie Hey og Janet May (red.) *Failing boys. Issues in Gender and Achievement*. Buckingham: Open University Press.
- Francis, B. og C. Skelton (2005). *Reassessing gender and achievement. Questioning contemporary key debates*. London: Routledge.

- Hægeland, T. og L.J. Kirkebøen (2007). *Skoleresultater 2006. En kartlegging av karakterer fra grunn- og videregående skoler i Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Kjærnsli, M., S. Lie, R.V. Olsen og A. Roe (2007). *Tid for tunge løft. Norske elevers kompetanse i naturfag, lesing og matematikk i PISA 2006*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lyng, S.T. (2008). «Is There More to ‘Antischoolishness’ than Masculinity? On Multiple Student Styles, Gender, and Educational Self-Exclusion in Secondary School». *Men and Masculinities* (kommer – webpublisert: DOI 10.1177/1097184X06298780).
- van Dahl, V., R.G. Solheim, N. Nøttåsen Gabrielsen og A.C. Begnum (2007). *PIRLS. Norske elevers leseinnsats og leseferdigheter. Resultater for fjerde og femte trinn i den internasjonale studien PIRLS 2006*. Stavanger: Universitetet i Stavanger: Lesesenteret.
- Willis, P. (1977). *Learning to Labour. How Working Class Kids get Working Class Jobs*. Aldershot: Ashgate Publishers Limited.